

ПРАВО НА ВИКОРИСТАННЯ ІМЕНІ ВІДОМОЇ ОСОБИ *POST* *MORTEM*: ПОНЯТТЯ, ПРИРОДА, ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Любов Майданик,

*викладач кафедри цивільного права та правового
забезпечення туризму юридичного факультету
Київського університету туризму, економіки і права,
кандидат юридичних наук*

Стан і тенденції законодавчого регулювання права на ім'я. Право на ім'я є правом особи, що індивідуалізує та виділяє її з-поміж інших у соціумі, посідає чільне місце в системі особистих немайнових прав у цивільному праві.

Традиційно, право на ім'я особи розглядають як особисте немайнове право особи, що нерозривно пов'язане з нею. Однак інтенсивний розвиток суспільних відносин зумовлює появу нових правових відносин, які раніше не були відомі правовій спільноті, а також трансформацію наявних у нову правову форму. Традиційно, ім'я є нематеріальним благом, однак воно набуло не притаманних йому раніше характеристик, а саме, грошову оцінку, тобто здатність бути оборотоздатними об'єктом особистих немайнових правовідносин¹.

Відносна новизна інституту та відсутність правових традицій у цій сфері зумовлює низку проблемних аспектів у

сфері охорони особистих немайнових прав щодо використання власного імені особи.

Серед таких роду актуальних питань варто виокремити право на використання імені відомої особи *post mortem* (від лат. — «після смерті»). Сучасний стан наукової розробленості права на використання імені відомої особи *post mortem* зумовлений відсутністю у вітчизняній цивілістичній доктрині наукових досліджень з цих питань. У окремих монографіях і наукових публікаціях вітчизняних авторів міститься переважно згадка щодо права на використання імені особи після її смерті. Деякі аспекти права на використання імені особи після її смерті досліджувалися такими цивілістами, як О. Красавчиков, Р. Майданик, М. Малєїна, Р. Молчанов, Р. Стефанчук, С. Сліпченко, Е. Флейшиц².

Наведене зумовлює актуальність проведення наукового дослідження за-

¹ Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо охороноздатних об'єктів: монографія / С. О. Сліпченко. — Х. : Діса плюс, 2013. — С. 265.

² Див.: Красавчиков О. А. Охрана интересов личности и Свод законов Советского государства // Межвузовский сборник научных трудов. — Вып. 53: Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР. — Свердловск : Изд-во СЮИ, 1977; Майданик Р. А. Неимущественные оборотоспособные правоотношения как предмет гражданского права Украины [Текст] / Р. А. Майданик // Альманах цивилистики. Вып. 1. / под ред. Р. А. Майданик. — К. : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. — С. 32–59; Малєїна М. Н. Право на имя / М. Н. Малєїна // Государство и право. — 1998. — № 5; Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо охороноздатних об'єктів : монографія / С. О. Сліпченко. — Х. : Діса плюс, 2013. — 552 с.; Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. — Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2007. — 626 с.

значених питань в цивільному праві України.

Отже мета цієї наукової публікації полягає у висвітленні поняття та юридичної природи права на використання імені відомої особи після її смерті за законодавством України та законодавством іноземних країн.

Поняття і юридична природа права на використання імені відомої особи *post mortem*. Поняття і юридичну природу права на використання імені відомої особи *post mortem* потрібно розглядати через зміст права на ім'я як особистого немайнового права фізичної особи.

У цивілістичній доктрині не існує єдиного підходу до тлумачення цього права. Так, на думку О. Красавчикова, право на ім'я складається з: а) права вимагати від інших осіб, щоб до володільця цього блага звертались і його називали у всіх формальних відносинах відповідно до імені, яке є об'єктом права, що аналізується; б) права змінювати прізвище, ім'я та по батькові³.

Іншу позицію займає М. Малєїна, котра вважає, що право на ім'я складається з повноважень щодо володіння, користування та розпоряджання іменем⁴.

Більш широко підходить до вирішення питання щодо правової природи права на ім'я Р. Стефанчук, який стверджує, що право на ім'я як особисте немайнове право фізичних осіб за своїм змістом включає в себе: 1) повноваження на власні дії, до яких слід віднести повноваження на

володіння іменем, його користування та зміну; 2) повноваження на власні дії інших осіб, які полягають у можливості вимагати від інших не порушувати право на ім'я фізичної особи; 3) право вимагати захисту порушеного, оспореного чи невизнаного права на ім'я⁵.

У цьому контексті варто підтримати позицію Р. Стефанчука щодо доцільності законодавчого закріплення права на використання імені особи після її смерті лише за письмовою згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів і сестер. Якщо фізична особа померла давно чи немає вказаних осіб, які після смерті можуть дати згоду, але ця особа є видатною історичною постаттю, то присвоєння імені можливо за поданням відповідних органів, зважаючи на думку громадськості⁶.

Водночас виявлення поняття і юридичної природи права на ім'я відомої особи передбачає виявлення обов'язкових ознак виду особистих немайнових прав.

За своїм змістом право на використання імені відомої особи полягає в можливості здійснення прав на ім'я відомої особи іншою особою (родичами), що свідчить про наявність ознак оборотоздатності цього особистого немайнового блага (тобто, права на ім'я особи).

У вітчизняній юридичній науці вважається, що одна з обов'язкових ознак для визнання об'єкта особистих немайнових відносин оборотоздатними — віддільність від особистості. Незважаючи на усталене правило, за яким право на ім'я особи є невідділь-

³ Красавчиков О. А. Охрана интересов личности и Свод законов Советского государства / О. А. Красавчиков // Межвузовский сборник научных трудов. — Вып. 53: Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР. — Свердловск : Изд-во СЮИ, 1977. — С. 27.

⁴ Див.: Малєїна М. Н. Право на имя // Государство и право. — 1998. — № 5. — С. 100; Малєїна М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление и защита / М. Н. Малєїна. — М. : МЗ Пресс, 2000. — С. 114.

⁵ Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. — Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2007. — (626 с.). — С. 415.

⁶ Там само, С. 431.

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

ним від особи й таке, що припиняється з фізичною смертю, вважаємо, що саме це матеріальне благо «переживає» свого носія. Так, після смерті відомої особи її ім'я продовжує бути об'єктом правовідносин у сфері особистих немайнових відносин (наприклад, при організації виставок присвячених життю та діяльності, проведенні аукціонів з реалізації майна, при реєстрації торговельної марки з використанням імені такої особи), хоча вітчизняне законодавство й не передбачає можливості успадкування такого немайнового блага. Ім'я особи викликає в інших людей асоціації з певними подіями, вчинками, речами, що, своєю чергою, може бути використано учасниками цивільного обороту для збільшення інтересу до певної категорії товарів або послуг.

Погоджуючись із твердженням С. Слипченко про те, що ім'я — це не лише якийсь розпізнавальний знак (набір звуків, літер або слів), мовна форма позначення людини, тобто зовнішній прояв (зовнішня сторона) даного блага, але й позначення певної сукупності відомостей про носія, що дають змогу його індивідуалізувати, персоніфікувати, тобто внутрішній прояв (внутрішня сторона), прояв функціонального призначення. Саме внутрішня сторона імені, що через зовнішній прояв стає доступною для сприйняття, використання, та становить цінність для суб'єктів правовідносин⁷.

Державна реєстрація позначення як торговельної марки з використанням імені особи є одним із прикладів набуття правового режиму оборотоздатності особистим немайновим благом, визнаним законодавцем, оскільки носій отримує дохід за надання дозволу на використання свого імені

в такому позначенні, а не за використання торговельної марки.

Однак використання імені особи іншими особами допускається за згодою носія права на ім'я чи за згодою інших осіб у випадку смерті носія імені з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Наведене дає підстави для висновку про те, що ім'я особи підлягає грошовій оцінці та є оборотоздатним об'єктом особистих немайнових відносин для цілей його використання іншими особами в порядку й на підставах, встановлених законом.

Ефективній охороні та захисту здійснення права особи на ім'я сприятимуть норми закону, покликані не допустити зловживання суміжними з правом на ім'я правами інтелектуальної власності на знаки як позначення (зокрема, право інтелектуальної власності на торговельну марку, комерційне найменування).

У цьому контексті варто зазначити, що не кожному знаку із використанням імені може бути надана правова охорона у спосіб державної реєстрації торговельної марки, позаяк спеціальним законодавством у сфері права інтелектуальної власності, зокрема, Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (далі — Закон) передбачено перелік обмежень, який унеможливує реєстрацію таких позначень.

Так, абз. 3 ч. 4 ст. 6 Закону передбачає, що не реєструються як знаки ті, що відтворюють прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети й факсиміле відомих в Україні осіб без їхньої згоди.

Тож слід звернути увагу на неоднозначність цієї законодавчої норми, тому що її застосування фактично унеможливує реєстрацію торговельної

³ Слипченко С. А. Имя как объект личных неимущественных прав / С. А. Слипченко // Проблеми цивільного права та процесу (пам'яті проф. О. А. Пушкіна) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26.05.2007 року / під ред. В. А. Кройтора, Р. Б. Шиски, Є. О. Мічуріна. — Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 60.

марки, що містить прізвище, ім'я, псевдонім та похідні від них, портрети й факсиміле відомих в Україні осіб, які вже померли на день подачі заявки на реєстрацію до державного підприємства «Український інститут промислової власності» (надалі — Укрпатент). Таке нормативне положення узгоджується зі ст. 1219 ЦК України щодо неможливості спадкування особистих немайнових прав, зокрема права на розпорядження іменем померлої особи.

Однак твердження про нетоварність і неможливість грошової оцінки нематеріальних благ, які розглядаються як об'єкти особистих немайнових правовідносин, спростовують і відносини, що реально складаються та існують у суспільстві⁸.

Вітчизняній правозастосовній практиці відомі поодинокі випадки реєстрації торговельних марок, які містять імена померлих відомих осіб, згода котрих з очевидних причин не могла бути надана: ПушкинЪ (свідоцтво на знак для товарів та послуг № 134944), Вівальді (свідоцтво на знак для товарів та послуг № 108526), Кафка (свідоцтво на знак для товарів та послуг № 64973)⁹.

З огляду на потреби вітчизняної практики, вбачається необхідним формулювання наукового обґрунтованих положень щодо охорони та захисту особистих немайнових прав відомих осіб *post mortem* з урахуванням позитивного досвіду регулювання цих правовідносин за законодавством іноземних країн.

Вітчизняне законодавство характеризується обмежувальним підходом щодо сфери можливого застосування права на використання імені відомої особи після її смерті. Відповідно до ч. 2 ст. 296 Цивільного кодексу

України (надалі — ЦК України) передбачено право на використання імені особи після її смерті її спадкоємцями допускається лише у випадку використання в літературних та інших творах, крім творів документального характеру, як персонажа (дійової особи) (ч. 2 ст. 296 ЦК України).

Вбачається доцільним законодавче розширення випадків використання імені відомих осіб після їх смерті шляхом надання права на використання імені померлої особи її законними спадкоємцями шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 296 ЦК України та абз. 3 ч. 4 ст. 6 Закону.

Визнання права законних представників на використання імені померлої відомої особи надасть можливість більш ефективно здійснювати охорону та захист особистих немайнових прав відомих осіб і після їхньої смерті, тому що законні представники (близькі родичі) такої померлої особи матимуть можливість використовувати загальні та спеціальні способи захисту, передбачені для особистих немайнових прав фізичної особи.

Законодавчий досвід іноземних країн свідчить про єдиний підхід до вирішення цього питання: надання права спадкоємцям відомої особи розпоряджатися її іменем після її смерті. Звертаючись до правових систем континентального права, заслуговує на увагу законодавство та правозастосовна практика Російської Федерації, оскільки схожість основних принципів українського та російського права зумовлені багатьма спільними історичними й економічними чинниками.

У Цивільному кодексі Російської Федерації (далі — ЦК РФ), зокрема, в п. 2 ч. 9 ст. 1483, міститься норма, яка передбачає, що не можуть бути

⁸ Сліпченко С. О. Особисті немайнові правовідносини щодо охороноздатних об'єктів : монографія / С. О. Сліпченко. — Х. : Діса плюс, 2013. — С. 265.

⁹ ВД «Зареєстровані в Україні знаки для товарів і послуг» [Електронний ресурс]. — 2013. — 28 травня. — Режим доступу до ресурсу : <http://base.uipv.org/searchBUL/search.php?dbname=certtm>.

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

зареєстровані як товарні знаки позначення, тотожні імені, псевдоніму чи похідному від них позначенню, портрету чи факсиміле відомої в Російській Федерації на дату подачі заявки особи, без згоди цієї особи чи її спадкоємця. Незважаючи на певну суперечність з положеннями ст. 1112 ЦК РФ, яка виключає зі складу спадщини особисті немайнові права померлої особи (право особи на імя та право особи на використання свого імені традиційно належить до особистих немайнових прав), вищезгадане положення фактично закріплює додатковий (спеціальний) спосіб захисту прав та інтересів спадкоємців померлої відомої особи.

Зважаючи на обмеженість сфери дії положень російського законодавства щодо захисту честі та гідності померлої особи, в 2011 році спадкоємці всевітньо відомого космонавта Ю. Гагаріна зареєстрували в Роспатенті відповідний товарний знак (торговельну марку) «Юрий Алексеевич Гагарин» (свідоцтво № 278939)¹⁰ з метою захисту своїх прав та інтересів від постійних зловживань з боку недобросовісних осіб (відомий випадок використання імені Ю. Гагаріна без згоди спадкоємців у британсько-моу графічному романі (коміксі)¹¹.

У країнах англо-американської системи права, зокрема у Сполучених Штатах Америки, це питання регулюється спеціальними нормативними актами та судовими прецедентами, відповідно до адміністративного устрою держави.

Право на використання імені особи, голосу, підпису, зображення та

її подоби з комерційною метою після її смерті лише зі згоди її спадкоємців, отримало нормативне закріплення через право на гласність у Цивільному кодексі штату Каліфорнія¹², а також у спеціальному нормативному акті — Законі штату Каліфорнія «Про права знаменитостей» від 1985 року (Celebrities Rights Act).

Стаття 3344.1 Цивільного кодексу штату Каліфорнія до 2007 року регулювала відносини, що виникали щодо прав *post mortem* відомих осіб, однак згодом законодавець вніс зміни, встановивши, що така норма регулює відносини щодо будь-якої померлої особи. Строк, протягом якого спадкоємці мають право на вищезгадані права, становить 70 років.

Згодом подібні норми було прийнято на законодавчому рівні ще 12 штатами США. Прийняттю цих нормативних актів передувала судова справа Бела Лугоші проти «Юніверсал Пیکчерз» (Bela Lugosi vs. Universal Pictures)¹³.

Спадкоємці відомого актора Б. Лугоші, який зіграв головну роль у фільмі «Дракула» 1931 року, позивалися до кінокомпанії «Юніверсал Пیکчерз» про незаконне використання особистих немайнових прав актора. Судовий розгляд справи тривав з 1966 року до 1979 року до тих пір, доки Верховний суд штату Каліфорнія не виніс рішення на користь відповідача, яким фактично було започатковано велику дискусію в юридичних колах щодо доцільності захисту особистих немайнових прав померлих відомих осіб на законодавчому рівні шляхом

¹⁰ Дочь Гагарина регистрирует имя отца как торговую марку [Электронный ресурс] // Маркер. Деловая газета. — 2011. — 28 января. — Режим доступа к ресурсу : <http://marker.ru/news/3443>.

¹¹ Юрий Гагарин и Сергей Королев стали героями комикса [Электронный ресурс] // Известия. — 2011. — 11 января. — Режим доступа к ресурсу : <http://izvestia.ru/news/483795>.

¹² CALIFORNIA CIVIL CODE [Electronic resource] // California Law. — Access mode : <http://www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?codesection=civ&codebody=&hits=20>.

¹³ MusicBlob — Lugosi v. Universal Pictures (1979) 25 C3d 813 [Electronic resource] // Musicblob.it. — Access mode : <http://www.musicblob.it/archivio-documenti/lugosi-v-universal-pictures-1979-25-c3d-813>.

імплементації концепції захисту особистих немайнових прав відомих осіб *post mortem*.

Враховуючи наявність прогалини у цивільному законодавстві України щодо регулювання відносин, які виникають унаслідок використання імені відомих осіб після їхньої смерті, вбачається за доцільне доповнити ч. 2 ст. 296 ЦК України такими положеннями:

«Використання імені фізичної особи з метою отримання вигоди, крім творів документального характеру, допускається лише за її згодою, а після її смерті — за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів та сестер»;

та абз. 3 ч. 4 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» положеннями такого змісту: «Не реєструються як знаки позначення, що відтворюють прізвиська, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети й факсиміле відомих в Україні осіб без їхньої згоди або їхніх дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів та сестер».

Висновки

Проведена характеристика поняття та природи поняття права на використання імені відомої особи *post mortem* дає підстави для низки висновків:

1. Юридичну природу та поняття права на використання імені відомої особи *post mortem* варто розглядати через зміст права на ім'я як особисте немайнове право фізичної особи.
2. Ім'я особи підлягає грошовій оцінці та є оборотоздатним об'єктом особистих немайнових відносин для цілей його використання ін-

шими особами в порядку та на підставах, встановлених законом.

3. Доцільно законодавчо регулювати права на використання імені померлої фізичної особи з метою отримання вигоди її близькими родичами шляхом доповнення ч. 2 ст. 296 ЦК України такими положеннями: «Використання імені фізичної особи з метою отримання вигоди, крім творів документального характеру, допускається лише за її згодою, а після її смерті — за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів та сестер».
4. З метою забезпечення належної охорони права на ім'я та недопустимості обходу закону шляхом використання норм права інтелектуальної власності на торговельну марку, інші позначення, пропонується законодавчо встановити заборону на реєстрацію як знаків позначень, які відтворюють ім'я відомих осіб без їхньої згоди, або згоди близьких родичів після смерті відомої особи.

Отож пропонується внести зміни до абз. 3 ч. 4 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», доповнивши положеннями такого змісту: «Не реєструються як знаки позначення, що відтворюють прізвиська, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети й факсиміле відомих в Україні осіб без їхньої згоди або їхніх дітей вдови (вдівця), а якщо їх немає, — батьків, братів та сестер». ♦

Надійшла до редакції 14.06.2013 року